

A tüzes tűzben

Tűz van.

És ti a tüzes tűzben jártok.
 Ha engem láttok, bolondot láttok,
 mert én tudom a ti haláltok,
 szemetek elé este állott,
 fületekre a csönd leszállott,
 nem érzitek a faló lángot,
 ó, én tudom a ti haláltok,
 mégis a fületekbe állok
 s dühödten bögve, konokul,
 ríszketve, félve csak kiáltok:
 Tűz van! Tűz van! Tűz van!
 (1924)

JÓZSEF ATTILA

Passiót írtak Róla hivatott és hívatlan evangélisták. Most már szeretik a szeretőt is; akik egykor kitaszították, büszkén vallják a magukénak: több már a kisajátítója, mint ahányan életében valaha is közösséget vállaltak vele. Mecénásai jötevőkként számítottak Pöcze Borbála és József Áron fiának hálájára. Okos urak, akik között játszott a bambát, lázadó indulatát a modortalansággal tévesztették össze — és ez még a jobbik esete volt az értelenségnek. Osztálya hivatásos és önjelölt képviselői egy ideig lihegve loholtak József Attila hétmérföldes csizmája nyomában; aztán — minthogy zsenije nem igazodott a szabvány-bárd előírt méreteihez és távirányítani sem lehetett Azt, akit a vezére bensőjéből vezérel — ki-marták abból az egyetlen közösségből, amely az életéből hiányzó minden melegséget pótolhatott volna. Ma már nem az a kérdés, miért ölte meg magát József Attila, hanem a másik, amelyet körüljárunk és kerületünk: ki ölte meg? Mi ölte meg József Attilát?

Országos volt a pusztulásban? Halhatatlanságában világnak világa már. S hogy végre meglelte hazája, látnunk kell, *népe van* — nemcsak közönsége! — ott is, ahol nem hibátlanul írják a nevét. Akkor hát hetvenöt évvel az után, hogy „... megszületett az a Gyermeke, / kit nem véd sem Isten, sem Király“, miért tör fel belőlünk elégtétel helyett s a diadalérzettel együtt a keserűség? A harag! Ha nevét kimondjuk s versébe kapaszkodunk, mert rászorulunk roppant erejére, miért nem szűnik „ez a zaj, ez a kín, e világrecsegés“? Nagy ügyeket nem lehet vértanúk nélkül győzelemre vinni? Nos, a vértanúk nem hiányoznak. De hol a győzelem? Kié? Arra, ahogyan már tizennégy éves fővel elvegyülni próbált, s a történelmileg jogos osztozkodásból csak vesztesként tudott kikerülni, jellemző a Vágó Mártának elbeszél emléke.

„Elmondta, hogy egy csomó mezítlásos sráccal egy kaszárnya elé került a forradalom kitörése napján. Valaki felfedezte, hogy bent, az emeleten bakancsraktár van. Be akarták törni a kaput, de nem volt rá szükség, könnyen kinyílt vagy kinyitották belülről, ellenállás nélkül. Néhányan fölszaladtak, és az ablakból ledobálták a madzaggal összekötözött bakancspárokat. Attila az ablak előtt állt, és a többiekkel együtt elkapkodta a lerepülő bakancsokat és továbbdobálta mind, mind... Sokan voltak mezítlásosok a téren október utolsó napján. A végén mind zsákmánnyal vonultak el. Akadt olyan is, aki a lábára is húzott és a vállán is lóbált egy-egy párat, csak Attilánál nem maradt egy fél sem... — Akkor éreztem először — mondta —, hogy különbség van a többiek és köztem.“

Azontúl mind gyakrabban s egyre fájdalmasabban kellett ezt a különbséget éreznie: azt, hogy kisemmizik az élelmesebbek, az életrevalóbbak a jussából, abból, ami Őt is — vagy elsősorban Őt — megilletné. A polgári, hivatalos irodalom elismeréséből csak az alamizsnának számító (s akként Fodor Józseftől vissza is utasított) „kis“ Baumgarten-díj jutott; a baloldal legméltóbb író-képviselőinek nagy utazásáról, a moszkvai nemzetközi írótalálkozóról ugyancsak lemaradt, legnagyobbként s máig is világviszonylatban páratlan proletárköltőként. Hadd maradjon most említetlen szerencsétlen szerelmeinek sora, s mindazoknak a neve, akik fukarul osztogatott vagy éppenséggel megtagadott kegyeikkel bekerültek általa a Halhatatlan Kedvesek közé. S egyáltalán: minek vegyük lajstromba megszámlálhatatlan sebeiből akár a megszámlálhatókat, ha már — „Eltöm a föld és elmorzsol a ten-

ger" — ezek a sebek csak bennünk, örök adásaiban fájnak? Idézzük fel bölcs tanácsként fogyo élete sokasodó leltárainak egyik sorát: „En nem emlékezem és nem felejték." József Attila tábort vagy azokat, akik e táborba tartozónak vallják magukat, osztályozni lehetne (a szó mindkét jelentésében!) aszerint, hogy kinek mi sikerült: nem emlékezni vagy nem felejténi.

„Majd emlékezni jó lesz" — írja élete utolsó esztendejében. Tudja már ekkor:

*Közeledik az én időm. Ha már
ennyi a kin, világot vált valóra —
én nem csalódom — minden szervem óra,
mely csillagokhoz igazítva jár.*

Eljött-e már vagy még mindig csak közeledik a Messiás-költő ideje? A világin — s benne az egyéni arcú, a személyes — a jelek szerint nehezen váltja meg magát. A szenvedés szaporodik, a szabadság szürkül. Segítség! — kiáltják, s írják nevüket lázadó szavak alá a lelkiismeret mindenkori ügyeletei. Tudják-e, hogy „Aki segíteni akar, az ne tegye elvvé a segítséget és ne válasszon ki magának bizonyos esetsoportot, mert így sohasem fogja megtudni, hogy vajon köd-e vagy pedig fényesség az, amibe legmagányosabb pillanataiban, amikor édestestvére lesz az abszolútumnak és így mindenkinek, akivel ez bármikor megtörténik, belebámul" — ahogy József Attila írta egyik levelében. Éppen Ó, akin annyian „segítették", sejtven vagy sem, hogy törlesztik csupán saját roppant adósságukat, mindannyiunkét, akik a megfizethetetlen Jóból, melyet ránktestált, részesedünk. Halálragyórt demiuogszkntt mindenséget teremtett, s meghagyta, hogy azzal mérjük magunkat; a mindenséggel, amelyben ott van az öröm lehetősége és a rettenet valósága, a megfogható emberi nyomorúság és a szellem csúcsein tündöklő filozófia. Számára, akinek az éhség nem szociális probléma volt, hanem mindennapi tény, a bölcsélet sem lehetett egyéb kielégítendő emberi szükségletnél, mint a táplálkozás. A csoda éppen az, ahogyan létre tudta hozni ezt a szintézist, amelynek kísérlete bárki más műhelyében frivol játék lett volna vagy durva vulgarizálás. Csakhogy Ó nem kísérletezett! Amit átélt, milliós tömegek tapasztalata volt — „Aki szegény, az a legszegényebb" —, s ahogyan megformálta, az a legkifinomultabb tökélyű tolmácsolása a kimondhatatlannak. Legrosszabb emlékeink arról a korszakról, amely a maga szellemi sivárságához igyekezett silányítani, profanizáló buzgalmban éppen azokat riasztván el Tőle, akik általa juthattak volna nagy művészet értőiként nagy igazságok birtokába, sem felejtethetik el velünk, hogy József Attila megszólalásával társadalom és költészet megújulása elválaszthatatlan ügyé vált: az ember *tényleges* ügyévé. „Jöjj el, szabadság! Te szülj nekem rendet" — kiáltjuk, valahányszor fuldokolva tudónk *Levegőt!* követel.

Mert nem tudott mást, csak szeretni, görnyedve terhei alatt, becipelte osztálya nyomorát a magaskultúra szentelt csarnokába. És nem dől össze, hanem kitágult az a csarnok: jobb lett az akusztikája. Olyan szavaknak kelt visszhangja benne, amelyeket addig senki sem mert a magyar költői nyelv korszaki lehetőségeiként számba venni: *bárányganéj és szublimál(om), ösztön(öm), kőkeréshason, munkabér, nemzeti nyomor és belek, molekulák, jogállam, determinált...* S mert nemcsak szavakban volt forradalmár, előre látta: „Mit oltalmazunk, nincs jelen / azt most már támadóink védik." Honnan tudhatta volna, hogy nincsenek „testvéri tankok"? Mi sem tudjuk a nyolcvanas évek elején, vajon pártfogón tekint Rá e század, melyből mint végtelennek tűnő alagútból, kifelé botorkálunk, egymás kezét fogva s eleresztve, ahogyan éppen a sötétben is látó, mert érző szolidaritás vagy a fényben is szorongó magány parancsolja.

Már tizenkilenc éves korában megírta azt a verset, amelyben sorsára-sorsunkra ismerünk. A *tüzes tűzben* nem szerepel szavalóművészek repertoárjában. Vízivérs; félelmetes próféciák sisteregnek strófiáiból. „Tűz van! Tűz van! Tűz van!" — kiáltotta reszketve, félve, dühödten böge, konokul, egy éhezó diák valahol Közép-Kelet-Európában. S a vaskalapos józan ész kinézett az ablakon, majd megnyugodva állapította meg: Nincs tűz. Ez az ember bolond. „Ha engem láttok, bolondot láttok, / mert én tudom a ti haláltok" — s egy fél évszázad múltán még mindig azt vitatják — hívei! —, *mennyire* volt bolond korunk történelmi piro-mániájának korai leleplezője.

Epilógus, emlékfoslányokból

Egyetemünk színpadán Nagy Kálmán áll (körülbelül azon a helyen, ahová pár év múlva kiáll majd tanára, Szabédi László), és verset mond: József Attila-verset. Végzetes vonatok alatt dübörög a föld, tömbház-emeletek zuhannak tizesével fölfelé, de Kálmán csak mondja a magáét, a magunkét, a József Attilaét, *Flórának*.

Nem szaval, mesél nekünk, akik hallgatjuk „az elmúlástól tetten érten“ azon a kerek évfordulón. Telnek az évek, változik a szín. Vizsgálunk a huszadik század magyar irodalmából. Szilágyi Domokos József Attila-verset elemez. „Én nem így értelmeztem ezt a verset!“ — szakítja félbe raccsolva a vizsgálót. „Én így értelmezem“ — válaszol halkán, higgadtan a renitens Vizsgáló. Osztályzat: 7-es. Újabb színváltás. Hangadó kritikusok találkoznak egy tudomásul veendő korosztály képviselőivel. „Ki a példaképéd?“ — faggatják Lászlóffy Aladárt. „József Attila.“ — „Akkor miért írsz szabad verset?“ Összenézünk. Eszünkbe jut-e a verssor: „De annyi mindenfélét hall az ember, / hogy erre csak hallgatók?“

Hát hallgassunk. És figyeljünk. „Nem én kiáltok, a föld dübörög...“

LÁSZLÓFFY ALADÁR

Tudásnak panaszt tevő

Még mindig nagyon fáj, ami nagyon fáj, „sebed, a világ ég hevül s te lelkedet érzed, a lázat“. Pontos diagnózissal szolgálni s a művészet biotikumával is, egyre sürgetőbb tennivaló abban a XX. században, öröklött anyagból tenyésző emberi világban, mely még mindig nem annyira épül az egzaktra, a cselekményre, mint amennyire a pszichikumra, pszichózisra, a manipulációra és rávehetőségre. A József Attila korabeli kedves, pici abesszin és spanyol válságok post mortem, az életmű életében a lényegig szennyezett apokalipszis légkörévé tudnak válni. Hetvenötödik esztendejére szinte naivnak volna tekinthető konfliktus-tapasztalata, sajnálnivalóan egyszerűnek az az idegketrec, kutyaszorító, melyből lám, máris nem lehetett szabadulni; mi ez az azóta átélt, személyes életetekbe koncentrálandó és emberiség-életrajzba belestresszelő több és borzalmasabb mellett! Szerencsére ilyesmirelő szó sincs, akkora személyes szenvedések és művészi értékek fedezetének védelmében, amekkorától Ő nem egy évszázadszilánk vidéki notabilitása, hanem a jelenkor egyik Nagy Menthetetlenje, Mementója.

A költő, Aki A Tudásnak Akart Panaszt Tenni. Erre biztatott, ezzel érvelt és fenyegetőzött. Észjárása, mely ilyesmire ragadtatja a költőt, a legnaivabbak és leglogikusabbak közül való: embercentrikus, emberi méltóság centrikus. Nagyon rossz kor az, amikor már meg se teheti, legtöbb helyén az időnek-történelmi térnek még hagyják, hiszen gyakorlatilag úgysem ér egy fületlen gombot valóságot átszövő apparátusokkal, tankokkal, még testvéri tankokkal szemben sem, melyek rímeit dübörgik szerte, vagy sem, valamit itt-ott csak letaposnak, hogy aztán újfent legalább költők szavát kell felelmenni ellenük, meg az újonnan letört kalaszokat, ledöntött falakat, fiókokból kiszórt kisémbri holmit. Ez az észjárás mégis az egyik kiutat jelentő konvenció marad. Csak természetesen: „költői“ megoldás. Ám manapság már legalább maguk a költők átgondolják, hogy ugyanbizony mi lenne, ha önszavukat komolyan vennék, s aszerint kezdenének élni, amilyen magas eszményekről tesznek, a versben egy tapodtat sem engedve, tanúságot. Mégsem póz ez, és mégis szomorú.

Ki is a Tudás: 1935—36-ban „már hárommilliárd“, ma már négy, az ezredfordulóra, mondjuk, hét lesz; — ha nem volna többnyire megfélemlített kisémberek összegének végösszege, akkor valóban valami jóindulatú óriás lehetne, ám nagy bütykös ujjaival úgysem tudna odanyúlni minden megszegett szerződésért, meghurcolt áldozatért, behullt szórszálért a be nem avatkozás sok kis levesébe.

De bár a logosz közös, úgy él a sok-sok ember, mintha külön gondolkodása volna — mondja melankolikusan már Hérakleitosz. A költők pedig úgy tesznek, mintha egyetlen gondolkozásba fogható volna a világ, csak egy-két szép meggyőző szóra van még szükség. Ebben hasonlítanak a diktátorokhoz, az egyedül üdvözítő paradigmák erőltetőihez. Szerencsére hatalomtalanok, lúdtalpasak, zseniálisak s nyugalmat nem lelnek, csak papot. Az észjárások s gondolatmenetek pedig úgy különböznek, mint az ízlések és pofonok. Montaigne, jól benn az árnyalt eszeveszettség sűrűjében, már pontosabban pedzi: „Az igazat mondom. Nem úgy, ahogy tudom, csak úgy, amennyire merem. De ahogy öregszem, évről évre egy kicsivel mindig jobban és jobban merem.“ Kettőjük között, mintegy a dolgok ritmusának láthatatlan szimmetriatengelyében ott van Róma bukása, mikor egy Odoáker bácsi globális kultúrfőlnye ellen először volt tehetetlen a haladó világközvélemény. Annyi minden után, egy újabb szimmetriatengely szaggatott vona-